

Az általános iskolai tanárképzés bevezetése körüli vita (1945–1947)

Fizel Natasa

fizel.natasa@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

A magyar általános iskola, mint iskolatípus idén ünnepli 77. születésnapját. Tanulmányomban létrehozása körülményeinek bemutatása mellett az általános iskolai tanárképzés körüli vita került a középpontba. Az oktatási minisztérium, a szakszervezet, a Köznevelési Tanács és a különböző iskolatípusok pedagógusai a szakmai médiumokban, elsősorban a Köznevelés című folyóiratban fejtették ki érveiket. 1947-ben újtára indult az általános iskolai tanárképzés, de hosszú út vezetett a rendszer megszilárdulásáig.

Kulcsszavak: *általános iskola, pedagógusképzés, felsőoktatás-történet*

A magyar általános iskola idén ünnepli 77. születésnapját. Sajnos már nagyon kevesen vannak köztünk olyanok, akik korábban még nem ebben az iskolatípusban tanulták a betűvetést. Több fontos és hézagpótló munka született az elmúlt évtizedekben az általános iskola történetéről (*Katona, 2017; Horváth, 1978; Várhegyi, 1983; Andor, 1987*) és az iskolatípus, valamint tanárképzése első éveiről (*Knausz, 1998; Ladányi, 1986, 1989; Mann, 2004; Bereczki, 1998*).

Jelen tanulmányom egy későbbi, hosszabb lélegzetvételű munka bevezetésének tekinthető, amelynek gerince az általános iskolai tanárképzés első évtizedének bemutatása lesz, különös tekintettel a szegedi Pedagógiai Főiskola történetére. Tanulmányom célja annak a történelmi és oktatástörténeti háttérnek a feltérképezése és bemutatása, amely az általános iskolai tanárképzés 1947-es elindulásához vezetett. Munkámban szeretném bemutatni azokat az – egymással sok esetben markánsan szembenálló – elképzeléseket, amelyek a nevelésügy reformját és azon belül is az általános iskolai nevelők képzéséről folyó vitákat jellemezték.

Kutatásom forrásbázisát a témában ez idáig született szekunder irodalom mellett a korabeli pedagógiai szaksajtóban, a szakminisztérium lapjában, a Köznevelésben, valamint a szakszervezet lapjában, a Pedagógiai Értesítőben megjelent cikkek, valamint egyéb periodikák írásai, jogszabályok alkotják. Kutatásom módszere forráslemezés. Vizsgálatom során felfejtem a nevelőképzés reformjának megvitatása során felszülő véleménycsoportok mozgatórugóit, elképzeléseit, vágyait, és bemutatom ezek indoklását.

Történeti áttekintés

A tovagördülő front mögött 1944 novemberében politikai értelemben mindenképpen új időszámítás kezdődött. Újjáalakult a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP), a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), valamint a Polgári Demokrata Párt (PDP). Ezen politikai erők a Horthy-korszakban is létező, de a kormányzati rendszer ellenzékét képező pártok voltak (Gyarmati, 2021. 37. o.).

Az 1944. december 21-én megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányban¹ gróf Teleki Géza² geológus kapta a vallás- és közoktatásügyi tárcát. Minisztersége idején fejeződött be a második világháború; a front áthaladt az országon, de az iskolák pár hónap elmúltával folytatták az oktatást. Teleki megkezdte azt a munkát, melynek során új alapokra helyeződött a közoktatás; átszervezte a minisztériumot, elkezdődött a tankönyvek átdolgozása, a fasiszta sajtótermékek eltávolítása az iskolákból. A miniszter rendeletet adott ki az 1944–45. iskolaév szabályozásáról, az oktatás újraindításáról. Előírta, hogy a nevelés feladata minden iskola számára a világnézeti áthangolódás, demokratikus szellemben (Mann, 2004. 95. o.). Amit viszont nem akart, az egy új tanterv és egy új iskolatípus létrehozása, legalábbis biztosan nem már az 1945–1946-os tanévben (Lukács, 1982).

1945-ben lezajlott a háború utáni első parlamenti választás. Az új nemzetgyűlés által megalkotott 1946. évi I. törvény értelmében Magyarország köztársaság lett. A gazdasági életben a parasztság, a magántőke, a kisipar és a kereskedelem is jelen volt, sőt: a föld-reform felerősítette a gazdagparasztság pozícióit. A kitűzött célok, a sajtószabadság, egy modern és egységes iskolarendszer kialakítása, az Országos Köznevelési Tanács felállítása³ mind fontos lépések voltak a demokratikus államberendezkedés megszilárdítása felé vezető úton. Azonban sem a hektikus külpolitikai helyzet, sem a kommunista párt befolyásának permanens növekedése nem segítették a demokratikusan megválasztott politikai, gazdasági és kulturális elit megszilárdulását. A hatalmi elit nómenklatúrává alakulását meghatározta a kommunista párt 1945-től érvényesülő burkolt pozíciószerzése az államhatalmi szervezetben (Németh, 2009. 33. o.).

1 „A 230 fővel megalakuló Ideiglenes Nemzetgyűlés összetétele látványosan tükrözte a háborús helyzetet. A delegáltak kerekén 35%-a a Magyar Kommunista Párthoz tartozott, holott a pártnak ekkoriban saját becslése szerint is, legfeljebb csak háromezer fős tábora volt, ami az ország népességének 0,1%-át sem érte el. A szociáldemokraták és a kisgazdák – kerekítve – 25-25%-nyi mandátumot mondhattak magukénak, míg a fennmaradó helyeken osztoztak a parasztpártiak, a polgári demokraták, és néhány párton kívül álló képviselő” (Gyarmati, 2021. 38. o.).

2 Gr. Teleki Pál korábbi miniszterelnök fia

3 1945. április 19-én az Ideiglenes Kormány 1140/1945. ME rendeletével megalapította az Országos Köznevelési Tanácsot, népiskolai és népnevelési, középiskolai és felsőoktatási szakosztályokkal (Magyarországi Rendeletek Tára, 79. évf. 1945. I. köt. 109.). A Nobel-díjas tudós, Szent-Györgyi Albert lett az elnök, az alelnök Kemény Gábor és Kiss Gábor, az ügyvezető igazgató Kiss Árpád volt. Vezetőségi tagjai között volt Kodály Zoltán, Bay Zoltán, Ferenczy Béni és Illyés Gyula is (Katona, 2017).

Az általános iskola létrehozása körüli vita, az iskolatípus küldetése

A nyolcosztályos iskola nem volt előzmények nélkül való a magyar iskoláztatás történetében. A gondolat már a húszas években felmerült, de akkor a gazdasági válság megakadályozta a megvalósítást. Az 1940. évi 20. törvény elrendelte ugyan a nyolcosztályos népiskolák létesítését, de a háborús viszonyok hátráltatták ennek tömegessé válását (Pukánszky és Németh, 1998.).

Az iskolareform lett az értelmiségi réteg földreformja. 1945 tavaszán került nyilvánosságra a Magyar Kommunista Párt köznevelési programja, melyhez a Nemzeti Függetlenségi Front pártjai közül a Nemzeti Parasztpárt csatlakozott, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt nem. Az MKP köznevelési programjának – készítésében természetesen részt vettek a szakszervezet kommunista vezetői is – fő célkitűzése „a vagyonosok műveltségi monopóliumának” felszámolása volt. A 10–14 évesek háromfajta iskolájában jól elkülöníthetően háromféle szintű műveltséget szerezhettek a fiatalok. Az MKP fontosnak tartotta, hogy az iskolarendszer alsó szintjén lévő iskolát úgy alakítsák át, hogy az a gyermek társadalmi háttértől függetlenül egységes tudásban és műveltségben részesítsen minden fiatait, és a tanulási utak képességek és lehetőségek szerinti szétválása csak 14 éves korban történjen meg. Ezeknek a feltételeknek csak az egységes, ingyenes, minden 6–14 éves gyermek számára kötelező iskola tehetett eleget. A SZDP – 1918 és részben 1919 hagyományaira hivatkozással – a nyolcosztályos népiskola mellett tette le a voksát, megtartva a népiskolák felső tagozata mellett párhuzamosan futó polgári iskolát és alsó gimnáziumot. Ez a verzió nyilvánvalóan szimpatikus volt a polgári iskolai és a gimnáziumi tanárok számára, de meglepő módon a népiszkolai tanítók egy kisebb hányada is ugyanezt az álláspontot képviselte. A Kisgazdapárt a „progimnázium” intézménye mellett szállt síkra. Érvelésük szerint az örökölt háromféle iskolatípus közül a gimnázium a legmagasabb színvonalú iskola, tehát legyen minden településen gimnázium. A terv irrealitása nyilvánvaló volt (Lukács, 1982. 36–41. o.).

A vitában fordulópontot jelentett a Kovács Máté – a kultuszminisztérium főosztályvezetőjének (később államtitkárának) – nevéhez fűződő (Katona, 2017), az Országos Köznevelési Tanács által benyújtott köznevelési reformtervezet, amelyet 1945 júliusában mutattak be. Eszerint „a magyar iskolareform alapjául szolgáló elv: 14 éves korig egységes alapvető műveltség nyújtása minden tanulónak. Ezért a régi iskolarendszer felbontásával általános iskola elnevezéssel olyan iskolatípus szervezése van folyamatban, amelyet egységesen minden 6–14 éves gyermeknek el kell végezni. Bonyolult feladat elé állítja a reform elkészítőit az a tény, hogy a 9–11 éves korban a gyermekek hajlamok szerint kezdenek eltérni egymástól, valamint, hogy nem minden tanuló vonható be egyforma mértékben a nevelés munkájába. Ez azt jelenti, hogy némely tanuló gyorsabban képes több vagy másfajta anyag elvégzésére, mint a másik. Az általános iskola ezért a közös műveltségi anyagon felül (heti 25 óra) heti 6 órában két tantárgy választását teszi lehetővé. Ezt a két tárgyat a tanulók csoportonként, egymástól elkülönítve tanulják. Ilyen

szabadon választható tárgyak a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi ismeretek, az élő idegen nyelvek, a zene stb. Minthogy az általános iskola bevezetése igen nagyszámú új tanítót és tanárt igényel, egyelőre csak azok a népiskolák térhetnek át az új tantervre (...), amelyeknek elegendő számú tantermük és tanítójuk van”⁴ (Dancs, 1979. 201. o.). A tervezet napvilágra kerülése világossá tette, hogy a korábbi magyar iskolarendszer – az alapfokú oktatás esetében mindenképpen gyökeres – átalakítása rövid távon meg fog történni, de az átalakulás tempója így is sokakat meglepett⁵ (Dancs, 1979. 214. o.).

Végül 1945. augusztus 18-án – két héttel az iskolakezds előtt – kelt 6650/1945. M. E. számú rendelettel az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozta a nyolcosztályos általános iskolát, megszüntetve ezzel az 1868. XXXVIII. tc.-ben megalkotott polgári iskolát (Bereczki, 1998. 181. o.) Az általános iskola felváltotta a népiskola I–VIII. és a polgári iskola, valamint a gimnázium I–IV. osztályait (Mann, 2004. 95. o.). Az ezt követő vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet⁶, amely csak az 1945–1946-os tanévre kiadott tantervet tartalmazta, egységesen az általános iskola 5. osztályává minősítette a gimnázium és a polgári iskola első osztályát, valamint a népiskolákban, ahol az érintett tanulók száma a 40 főt meghaladta, általános iskolai osztály indításáról rendelkezett (Dancs, 1979. 221. o.).

Az általános iskola első tanterve végül 1946-ban jelent meg a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 75000/1946. számú rendeletében, és még ugyanabban az évben megjelentek az egyes tantárgyakhoz kiadott „részletes útmutatások” is.

Az új iskolával szemben több ellenvetés is felmerült. Az egyik érv szerint az adott gazdasági viszonyok között nagyon megalapozatlan volt a bevezetése, a másik fő érv a színvonal csökkenésétől való félelem volt. Ahogy Szombatfalvy György 1947 februárjában a Magyar Nemzet hasábjain Egy elhibázott kísérlet – az általános iskola című cikkében ki is fejt: „Az egységes iskolában, ezen a nagy pedagógiai közkönyhán, vagy az erős, nagyévtávú gyerekek marad éhen, vagy a gyengegyomrú kap olyan túlterhelést, amely örökre elveszi kedvét a tanulástól. Itt meghal a verseny éltető szelleme s helyébe az unalom lép és a reménytelenség. (...) A reformtervezők, elismerjük, nem a színvonal csökkentésére törekedtek. De olyasvalamire, amiért a nívósüllyedésbe is bele tudnak nyugodni” (Szombatfalvy, 1947. 4. o.). De a szerző nemcsak a már működő általános iskolák színvonalával, egységesítésével volt elégedetlen, az egész átalakítást elhamarkodottnak, elhibázottnak, tévesnek tartotta, hiszen sem megfelelő épületek, sem elég képzett pedagógus nem állt rendelkezésre: „Kiderült mindenekelőtt, hogy az általános iskola az ország tankötelességeinek közel 40%-át jelentő falusi és tanyai gyermekek számára legfeljebb papiroson szervezhető meg. A nyolcosztályos általános iskola ugyanis (...) a IV. osztálytól

4 Eredeti forrás: Fogalmazvány – UMKL VKM III. 1945. Iktatószám nélkül

5 Eredeti forrás: Kadossa Oszkár állami népiskolai igazgató beadványa az általános iskolai tantervéről. UMKL VKM III. 1945 – 42807.

6 A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 37.000/1945. VKM számú rendelete az 1945/46. iskolai év megnyitásáról és tanulmányi rendjéről

kezdvé (...) szakképesítésű pedagógusok szaktanári rendszerét kívánja (...). Ámde népiskoláink jó két-harmada 1-2, legfeljebb háromtanítós. (...) Így a kísérlet hívei két lehetőség előtt állnak. Vagy elnevezik a régi falusi népiskolát általános iskolának és elnézik, hogy lényegében a régi munkát folytassa tovább és beismerik, hogy az általános iskola – nem általános, vagy bevallják, hogy a reformkísérlet nem sikerült” (Szombatfalvy, 1947. 4. o.).

Viták a nevelőképzés reformja körül

Az általános iskola megszervezésével szükségessé vált a magyar közoktatásügy egészének az átalakítása. Az eddigiektől teljesen eltérő iskolatípus a tanárképzés újjászervezését is megkövetelte.

Angyal János, aki 1946-tól miniszteri tanácsosként, 1947-től a minisztérium általános iskolai főosztályának vezetőjeként vett részt a nevelőképzés átszervezésében, 1945-ben a Köznevelés⁷ hasábjain osztotta meg nézeteit (Angyal, 1945. 2–4. o.). A folyóirat ekkor foglalkozott első ízben az általános iskolai pedagógusok képzésének kérdésével. Angyal véleménye az volt, hogy az általános iskola két tagozata egy nagy egységet alkot, így minden pedagógusnak ismernie kell minden osztály tantervét, feladatát, sőt alkalmasnak kell lennie a képzés egész vertikumának oktatására is. Ezért értelemszerűen a korábbi tanítók és tanárok képzését is egységesíteni kell, ezt a miniszteri tanácsos három vagy négy évfolyamú nevelőképző főiskolákon képzelte el. Angyal János tanulmányait – egyebek mellett – a budapesti Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán végezte, így nem volt meglepő az a megjegyzése, amely szerint az általános iskolai pedagógusok képzését a polgári iskolai tanárképző főiskola szervezetére és tantervére építené.

1946 augusztusában Angyal egy interjú keretében szintén a Köznevelés hasábjain már nemcsak a képzésről, hanem a jövő ideális tanáráról, tanítójáról is nyilatkozott: „A jövő tanárságának vagy tanítójának – hiszen a kettő között nem lesz olyan szembeeszkő ellentét – mindenekelőtt anyagilag függetlennek, napi élelem- és ruhagondoktól mentesnek kell lennie. Csak így találhatja meg azt a lelki harmóniát, ami nélkül tisztességes, eredményes munka nem is képzelhető. A pedagógus pálya legyen anyagi téren is jó pálya. Nyújtson biztos megélhetést és társadalmi megbecsülést, hogy a legértékesebb emberanyagot is odavonzza, hogy lehetővé tegyen egy egészséges kiválasztódást, hogy valóban hivatássá magasodjék, ne mesterség, hanem életcél és élettartalom legyen” (Kállay, 1946. 4. o.). Ugyanebben az interjúban Kovács Máté miniszteri tanácsos az alkalmassági vizsga, sőt egyfajta felvételi vizsga tervét is bejelentette. „A Tanárképző Főiskolán nem lehet egyetlen alap a fölvételnél az iskolai bizonyítvány. A jelentkezőktől föltétlenül meg kell kívánni egy – nevezzük így – alkalmassági vizsgát. Még kívánatosabb volna,

7 A Köznevelés című folyóirat 1945-ben látott napvilágot, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos lapjaként. A vizsgált időszakban kétheti lapként jelent meg, minden hónap elsején és 15-én.

ha az iskolai pályaválasztási tanácsadás során a végzett diákokat valamilyen formában minősítenék olyan szempontból is, hogy az általános nevelői hajlam mellett, mely tárgycsoportokhoz van különösebb érzéke. Így mindjárt tanulmányai kezdetén jó irányba indulna és a későbbi megtorpanásoktól, csalódásoktól mentesülhetne a jelölt. Könnyebb és eredményesebb lenne a pedagógiai képzés is, ha a főiskolai tanárok egy már bizonyos fokig válogatott, nem ötletszerűen egybecsapódó gárdával foglalkozhatnának” (Kállay, 1946. 4. o.). Szemben Angyal 1945-ben publikált elképzelésével, 1946-ban a minisztérium tervei között már az szerepelt, hogy a pedagógusképzés az egyetemekre kerül, és csak abban az esetben, ha a létszám miatt ez nem lehetséges, akkor történik főiskolán. A minisztériumi tervben egyértelműen fogalmaztak abban a tekintetben, hogy mivel éppen az iskolák színvonalának az emelése volt az egyik legfontosabb törekvése a minisztériumnak, egyetemre és főiskolára csak érettségi bizonyítvány birtokában lehet majd jelentkezni.

A Horthy-korszakban az 1918-ban főiskolai rangot nyert Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára nemcsak érettségivel, hanem tanítói oklevéllel is be lehetett iratkozni, sőt a felvételnél előnyt élveztek a tanítók, hiszen ők már rendelkeztek pedagógiai ismeretekkel. A tanítóképzés középfokú iskola volt, így értelemszerűen nem volt elvárás az érettségi a 6–10 éves diákok oktatására való felkészüléshez. A minisztérium tervei szerint a pedagógusképzés egy egységes, két tanéves képzéssel kezdődne. Csak ennek a sikeres abszolválása után válna ketté az általános és a középiskolai nevelők képzésének az útja. Az általános iskolai tanárok képzése tehát négyéves lenne. Két szakcsoport (humán vagy reál tárgyak) közül választhatnának, és képesítést szereznének az általános iskola mindkét tagozatának oktatására. A korábbi tanítói szakma így idővel gyakorlatilag eltűnne, és a korábban megszerzett tanítói képesítésű pedagógusok kétszer egyéves továbbképzés elvégzése után szakvizsgát tehetnének, és tanári címet kapnának. A leendő gimnáziumi és szakiskolai tanárok az alapozó két év után az egyetemen további négy évig tanulnának, így az ő képzésük összesen hat évig tartana (Kállay, 1946. 4–5. o.).

1946 októberében a Köznevelés című folyóirat címlapon és a belíveken is újra és hosszasan foglalkozott a nevelőképzés reformjával. A főoldalon Nagy Miklós, a kultuszminisztérium államtitkára elsősorban a státuszrendezés kérdésére irányította a figyelmet. A kormány segítségét kérte a küszöbönálló nevelőképzési reform finanszírozására, valamint a pedagógusbérek átgondolására, emelésére: *„hogy ha szebb, igazabb, boldogabb új életet akarunk teremteni ebben a hazában, akkor a nevelőket meg kell becsülni, a társadalom élére kell állítani, részükre a legutolsó tanyán, a legkisebb faluban is biztosítani kell legalább azt a fizetést, amit az állam egy járásbírónak, vagy egy rendőrkapitánynak adni tud”* (Nagy, 1946. 2. o.).

Kiss Árpád, a Köznevelés folyóirat kiadásért is felelős szerkesztője (1946–1948) és az Országos Köznevelési Tanács ügyvezető igazgatója (1945–1948) ugyanebben a lapszámban tárta a nyilvánosság elé a Köznevelési Tanács reformtervezetét, amit az elnöki tanács állásfoglalásának megfelelően kívántak majd beterjeszteni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elé. A szerző előrebocsátotta – mintegy előzetes mentegőzéseként

–, hogy a december elsejei számot a javaslatához érkező vélemények, esetleges új szempontok közreadásának szánják, és várják a szakma észrevételeit a „még el nem dőlt kérdésekben” (Kiss, 1946. 2. o.). Kiss kifejtette, hogy a tanítóóság anyagi- és társadalmi helyzete, munkakörülményei – osztatlan, koedukációs iskolák – a múltban nagyon megnehezítették a tanítás színvonalának nemhogy az emelését, de a szinten tartását is. A tanítók már a két világháború között is többször kérték a népiskola 8 osztályossá tételét (Wanitsek, 1928. 25. o.) és a tanítóképzés tartalmi elemeinek kiterjesztését annak érdekében, hogy a tanító képesítve legyen ne csak a 6–10, hanem a 10–14 éves gyermekek oktatására is. A középiskolai tanárság tudományos felkészültségében látta korábban a hiátust, és a lélektani, pedagógiai, szakdidaktikai elemek beépítését sürgette a tanárképzésbe. Ez a törekvés is alátámasztja azt a meglátást, amelyet Kiss is megfogalmazott, miszerint a gimnáziumok inkább működtek – szellemiségüket, tananyagukat, oktatási-nevelési módszereiket tekintve – a főiskolák, egyetemek előszobáiként, és nem figyeltek eléggé a gyerekekre.

Kiss munkájában ezután rátért az utánpótlás hiányának a problémájára, azaz arra a tényre, hogy nincs elég hallgató a pedagógusképzésben, és aki elvégzi a képzést, az sem feltétlenül a szakmájában helyezkedik el: „A tapasztalat azt mutatja, hogy a budapesti származású, Budapesten végzett okleveles óvónők zöme irodában helyezkedett el” (Kiss, 1946a. 3. o.). Bemutatása alapján a tervezethez több javaslat is érkezett ennek a problémának a megoldására. Tettamanti Béla egyetemi tanár véleménye szerint „Jogot kellene biztosítani a nevelőképzés valamelyik pontján az illetékes – és természetesen a gyakorlóiskola tanáraival kiegészített – tanári karnak arra, hogy azokat, akiket nevelői pályára nem tart alkalmasnak, más, képességeiknek és hajlamaiknak jobban megfelelő pályára terelje” (Kiss, 1946a. 3. o.). Kürthy Menyhért a Katolikus Tanügyi Tanács elnöke az alkalmasság előzetes vizsgálata mellett érvelt: „Ha bárhol másutt mellőzhetőnek is tartjuk a pályára való alkalmasság előzetes vizsgálatát, a nevelők kiválasztásának korszerű tervezetéből bizonyára nem maradhat el a tanácsadásnak ez az egyetlen tárgyilagos támpontja” (Kiss, 1946a. 3. o.). Mérei Ferenc, a Fővárosi Lélektani Intézet vezetője és Burchard-Bélavári Erzsébet, a Népjóléti Minisztérium Kisdodóvási Osztályának vezetője a 18. életév betöltésétől és felvételi vizsgálatától tették volna függővé a nevelői pályára való bocsátást. A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának véleményét Prohászka Lajos egyetemi tanár így írta le: „A leggyökeresebb változást tanügyi kormányzatunk kétségkívül az általános iskola megteremtésével idézte elő... A régi gimnázium megszűnésével olyan ifjúság fog néhány év múlva jelentkezni az egyetemen, amelynek képzettsége az ú.n. törzsanyag egységesítése ellenére is differenciáltabb lesz a réginél. E képzettség mértékét még nem ismerjük. De épp ezért újra és most sürgetőleg fellép az a kérdés, hogy fenntartjuk-e a jövőben is a felvételnek eddigi módját, vagy pedig magunk gondoskodunk felvételi vizsga szervezésével a szükséges kiválogatásról? A felvételnek mindkét módja mellett és ellen tudvalevőleg felsorakoztathatók az érvek. S ugyanez mondható arról a felmerült tervről is, mely versenyvizsgálat bevezetésével igyekeznék a felvételnél (de a későbbi minősítések alkalmából is!) a szükséges szelekciót megejteni. A versenyvizsgálatnak

tagadhatatlanul vannak előnyei, de ezek inkább csak akkor érvényesülnek, ha nagyjából azonos képességűek vetik alá magukat. De egyébként a versenyvizsgát nem tartom a tehetség csálthatatlan bemutatkozási lehetőségének: inkább csak a talpraesettnek nyílik jobb alkalma bemutatkozni benne, s letarolni az élhetetlenebb, de esetleg tehetségesebb elől minden babért. Ennek figyelembevételével azt vagyok bátor javasolni, hogy mindaddig, amíg nem nyílik közvetlen alkalmunk arra, hogy az új iskolából kikerülő ifjúság szellemi szintjével és készülségével megismerkedjünk, ne sűrgessük a felvétel eddigi rendjén való változtatást, annál kevésbé, mivel ez olyan zökkenőkkel járhat, amelyeknek áthidalására a mainál valamivel nyugodtabb idő kívánatosabb” (Kiss, 1946a. 4. o.).

Összességében tehát a pályára való kiválasztás és a pályán tartás témájában közreadott vélemények több nézőpontot is képviseltek. Van előnye az előzetes vagy akár a képzés során lebonyolított alkalmassági vizsgáknak is, és szóltak érvek az egy alkalommal történő felmérések ellen is. Kiss mindenesetre leszögezte, hogy amíg nincs elég hallgató, addig a mérésükről, válogatásukról érdemben beszélni nem érdemes, hiszen minden jelentkező beiskolázása, pályán tartása és ezek módszerainak megtalálása a sürgetőbb feladat.

Az egyéb kérdések mellett a nevelőképzés szerkezetének átalakítása körül folyó vita – Kiss közlése alapján – továbbra is nagy hullámokat vetett. Kiemelte, hogy a szakmai körökből beérkezett javaslatok nagy része a korábbi tanítóképzés teljes felszámolása mellett szállt síkra. A tanítószág nyomatékosan kérte, hogy a képzés érettségi is adó iskolatípusba kerüljön – tehát ne „csak” képesítő oklevelet adjon –, ráadásul a gimnáziumi érettségivel egyenértékű érettségi vizsgát. A felsőoktatási tanulmányokkal kapcsolatban erősen megoszlottak a vélemények. A Köznevelési Tanács egy olyan egységes nevelőképzést javasolt, amelyben – közös gyakorlatokkal – minden nevelő-hallgató együtt tanulna az első két évben. Ennek elvégzése jogosítana az általános iskola alsó tagozatában való tanításra. További két év (tehát összesen négy) kellene a felső tagozatban való tanításhoz, majd további kettő év elvégeztével (hat év alatt) lehetne valaki középiskolai tanár. Ezt az álláspontot képviselte többek között Juhász Géza debreceni egyetemi tanár is: „A jelzett módon az azonos előképzettség (érettségi) biztosított, a nevelőképzés egységes: egy intézmény keretében, de három tagozatban, a képzés idejéhez, a hajlamhoz és tehetséghez igazodik. Az egyes tagozatok közti vizsga szelekciós jellegű, így a legkiválóbbak mindenesetre feljuthatnak a legmegérdemeltebb fokozatba. Elképzelhető, hogy kiváló pedagógus tehetségek szívesen megmaradnának az alsófokú tagozatban is; ezt egyenesen kívánatosnak kell tartanunk. Nagymértékben elősegítené ez az egységes életszemlélet, világnézet kialakítását is, és hozzájárulna az egyes iskolák közti színvonalbeli különbségek kiegyenlítéséhez is” (Kiss, 1946a. 4. o.). Bárczi Géza egyetemi tanár határozottan az egyetemi képzés kiterjesztése mellett foglalt állást: „...a gimnáziumi tanárok képzése helyeztessék át teljes egészében az egyetemre és a gimnáziumi tanárok gyakorlati kiképzésének ideje maradjon az eddigi, továbbá az általános iskolai tanárképzés is kerüljön lehetőleg szorosabb kapcsolatba az egyetemmel” (Kiss, 1946a. 4. o.).

Voltak ezeken kívül olyan javaslatok is, amelyek minden általános iskolai nevelőtől 3-4 éves főiskolai vagy egyetemi képzést vártak el, ami azt jelentette, hogy a tanítóképzés teljesen eltűnt volna a magyar oktatás palettájáról.

A vélemények tanulmányozása során világossá vált, hogy az egyetemek a nevelőképzést – legalábbis részben – a saját feladatuknak tekintették. A Pázmány Péter Tudományegyetem mellett különösképpen Karácsony Sándor hangsúlyozta, hogy „a nevelőképzést sajátosan egyetemi képzésnek tekinti, a nélkül a bölcsészeti kar elveszítene létjogosultságát” (Kiss, 1946a. 5. o.). A budapesti, debreceni, szegedi gyakorlógimnáziumok a pedagógusképzést – szintén minél nagyobb arányban – az egyetemeken képzelték el.

A fenti, e tanulmányban is részletesen bemutatott érvek taglalása után nyilvánvaló, hogy az elképzelések széles spektrumon mozogtak. Egyes tanítók azzal is megelégedtek volna, ha a képzésük középfokú marad, és csak annyi változik, hogy gimnáziumi szintű érettségit is ad. Mások a képzést főiskolára vitték volna. Megoszlottak a vélemények abban a tekintetben is, hogy a tanítóképzés elvégzése 4 vagy 8 évfolyam tanítására jogosítson. A korábbi polgári iskolai tanárok esetében kérdés volt, hogy az ő helyük hol lesz az általános iskolában. Csak a felső tagozaton taníthatnak? Hol képezik majd a felső tagozat tanárait? Főiskolán, magas szintű gyakorlati tudást nyújtva? Egyetemen, ahol a gyakorlati képzés nehezebben megvalósítható, és a módszertani szaktudás átadásának mélysége kérdéses lehet? Épüljenek ezek a szakmák egymásra, és a kiválóbbak taníthassanak magasabb fokon? Nem fogja ez azt eredményezni, hogy egy tehetséges pedagógus nem marad az alsó tagozatban, ha tovább is tanulhat, hiszen magasabb fizetési kategóriába esik, és magasabb lesz a társadalmi státusza is? Milliónyi feltett és fel nem tett kérdés kavargott. A reformnak azonban meg kellett történnie. A megoldást végül a minisztérium és a Köznevelési Tanács abban látta, ha két reformtervezetet „futtat meg” a Köznevelés hasábjain, és összegyűjtik a tervezetekre érkezett reflexiókat.

A tanulmány következő részében a két reformtervezet rövidített változatát mutatom be Kiss Árpád cikke alapján (Kiss, 1946a. 5–6. o.):

„A Köznevelési Tanács 1. számú javaslatlatterve.

A nevelőképző színhelye az egyetem bölcsészeti kara; az eddigi állapottól eltérően megszűnik a külön tanárképző intézet és a tanárvizsgáló bizottság. Helyükre a bölcsészeti karon belül a pedagógia professzorának (...) igazgatása alatt működő egyetemi szerv létesül a nevelőképzés szempontjainak érvényesítésére. (...) A gyakorló gimnáziumok és általános iskolák szervezetileg az egyetemmel kerülnek szorosabb kapcsolatba. Valószínű, hogy egyes karokon szükségessé lesz a megnövekedett hallgatói létszám és az új igények kielégítése céljából a nevelőképzésre való tekintettel lényeges, jelenleg hiányzó vagy szünetelő tanszékek betöltése, egyes tanszékek szaporítása. Mind az általános iskolai, mind a gimnáziumi tanári hivatás betöltésének (...) feltétele a középiskolai érettségi bizonyítvány. (...) A jelöltek az egyetemre való felvétel után szakot vagy szakcsoportot választanak. (...) Az általános iskola és gimnázium tanárai bizonyos ideig együtt haladnának, teljesen azonos

pedagógiai előkészítésben részesülnének: az általános iskola tanárai négy, a gimnázium tanárai öt év alatt szereznék diplomát. Külön egyetemi intézetek teszik lehetővé azoknak a készségeknek gyakorlását (zene, rajz, kézimunka stb.), amelyeket eddig a tanítóképzőintézetekben a tanítóknak módjukban volt a képzéssel párhuzamosan kifejleszteni magukban. (...) Addig, amíg az egyetemek a nagyobb hallgatólétszám felvételére elő nem készülnek és az általános iskola nevelőszükségletéről gondoskodás nem történik – az itt vázolt képzés két évre vonható össze. Addig tehát azok az általános iskolai nevelők, akik ezt a rövidített tanfolyamot választják, valamint az átmeneti időre még esetleg szükséges népiskolai tanítók, érettségi után a kielégítő módon felszerelt tanítóképzőkből átalakítandó akadémiákon nyernék kétéves kiképzésüket. Az akadémiák bizonyos kapcsolatban lennének az egyetem bölcsészeti karával (annak a „partikulái”), a két tanulmányi év anyaga pedig olyan lenne, hogy a szaktárgyból való kiegészítő vizsgálatletétele után az akadémia növendéke az egyetemen folytathatná tanulmányait.

A Köznevelési Tanács 2. számú javaslatlatterve.

A gyermekeket a kilencedik életév végéig – tehát az általános iskola alsó három osztályában – olyan nevelők, sokkal inkább, nevelőnők gondoznák, akik a családi nevelésben jól bevált eljárásokkal az ápolásra, szoktatásra, begyakorlásra, ezzel párhuzamosan a játékos kedélynevelésre, a gyermek ismeretkörének minden nehézségtől mentes bővítésére helyeznék a fősúlyt. (...) Azért az általános iskola fenti évei számára olyan jól képzett nevelőkre van szükség, akik az óvoda játékos foglalkozásaiból lassan vezetnék át a gyermekeket az éneklés, rajzolás, írás, olvasás, beszéd, számolás készségeinek kifejlesztésével a tulajdonképpeni iskolai munkához. Ilyen nevelők és nevelőnők az általános iskola nyolcadik osztályára épülő – az eddigi óvónőképzőintézet és tanítóképzőintézetek hasznos tapasztalatait értékesítő – új öt éves intézetekben készülhetnének fel hivatásukra; ezek a mostani tanító- és tanítónőképző intézetekből könnyűszerrel kialakíthatók lennének. A nevelőképzésnek ez a módja az általános iskola szervezetén vagy tantervén semmi változást nem ejtene, egyszerű alkalmazkodás lenne az alsó évek osztály-, és a felső évek szakok szerinti tanításához. (...) az egyetemek megfelelő intézetei szoros kapcsolatot tartanak fenn a körzetükbe tartozó nevelőképzőkkel, azoknak tevékenységét állandóan ellenőrzik, irányítják (...). A nevelőképzésnek ez a formája nagyjában kétféle nevelőt teremtene: az egymástól nem sokban különböző egyetemi végzettségű nevelőket (általános iskola IV–VIII. osztály és gimnázium) és a kisgyermek nevelőit és nevelőnőit, akik az egyetemmel kapcsolatban álló szakiskolai képzésben részesülnének” (Kiss, 1946a. 5–6. o.).

Az egyes számú reformtervezetben érdekesség az átmeneti időre szóló, igen nagy könnyítés a nevelőképzés végső formájához képest – az időtartam felére rövidített tanfolyam elvégzése (négy év helyett kettő) – az általános iskola tanárai esetében, a második reformtervben pedig az a korábban szóba nem kerülő gyakorlat, hogy az alsó tagozat három, a felső tagozat öt tanévből álljon, valamint hogy az alsó tagozatos nevelő leginkább nevelő nő legyen, és ne férfi.

A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanári kara már nagyon korán – 1946 júniusában – bekapcsolódott a nevelőképzés reformjának vitájába, a Köznevelési Tanács felkérésére. Eperjessy Kálmán, a főiskola igazgatója egy 1946. július 10-én elhangzott beszédében így fogalmazott: *„Nem tudjuk, hogy mi lesz a főiskola sorsa a nevelőképzés küszöbön álló reformja során. Amennyiben a készülő reform tanulmányi rendünket érinteni fogja, az legyen a kötelességünk, hogy a hét és fél évtizedes tanárképzésünk megbecsült hagyományait és országosan elismert értékeit maradéktalanul átvigyük az új szervezetbe. A megbeszélésen a főiskolai tanárok az javasolták, hogy az általános iskolai tantervben szerepeljenek az eddigi német szak helyett más idegen nyelvek is, és az 1946/47. tanévtől szervezzék meg az angol, francia, orosz s esetleg az olasz szakos tanárok képzését. Ezt a javaslatot elfogadták, s így jött létre az 1947-es tantervben az idegen nyelvi szakcsoport”* (Bereczki, 1998. 187. o.).

A különböző forrásokból származó, sokszor egymásnak ellentmondó hírek azonban továbbra is nyugtalansággal töltötték el a főiskola tanárait, így Eperjessy 1946 szeptemberében a minisztérium illetékeseitől személyesen is érdeklődött a főiskola további sorsáról. Megnyugtató válaszként azt kapta, hogy a szegedi főiskola működése a fennálló tanulmányi rend keretei között zavartalanul folyhat tovább (Bereczki, 1998. 187. o.).

A korábban említett 1946. december elsejei lapszámban valóban teret kaptak a két javaslatra érkezett meglátások, kritikák. A címlapon azonban Lukács Sándor, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete országos titkáranak a vezércikkét olvashatjuk, aki lehetőséget kapott arra, hogy ismertesse a szakszervezet és a maga álláspontját a nevelőképzés reformjával kapcsolatban. Lukács mindenekelőtt leszögezte, hogy Kiss Árpád októberi cikkének megjelenése után nem sokkal a Köznevelési Tanács az egyes számú javaslat mellett döntött (Lukács, 1946. 1. o.). Ez a tény némileg súlytalanná és okafogyottá tette a később taglalt, a szakmai közösségtől beérkezett véleményeket.

Lukács elégedetlenségének adott hangot a cikkben a reformfolyamat lassúsága miatt, és arra az ellentmondásra hívta fel a figyelmet, hogy a minisztériumban ugyanazok a személyek, akik az általános iskola bevezetésekor a színvonal csökkenésétől tartottak, most a leghevesebb ellenzői a nevelőképzés felsőfokúvá emelésének. A szakszervezet titkára elképzelhetetlennek tartotta, hogy a Magyarországon működő három bölcsészeti kar a közeljövőben meg fog birkózni évi 10-12 ezer hallgató képzésével, és aggodalmát fejezte ki a pedagógiai képzés mélységével kapcsolatban is, ahogy fogalmazta: *„meg kell jegyeznünk, hogy a nevelőknél a tárgy-ismerettel legalább egyenrangúan fontos a pedagógiai „tudás” és ebben bizony még a nagyon gyenge tanítóképzők is felülmúlták az egyetemet. Az egyetem bizony nem nagyon segítette elő azt, hogy középiskolai tanárjelöltjeink nevelőkké váljanak”* (Lukács, 1946. 2. o.).

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének javaslata szerint a középfokú nevelőképzést meg kell szüntetni, és a pedagógusképzésre való jelentkezés előfeltételévé kell tenni a középiskolai végzettséget. A szakszervezet egyetértett a Köznevelési Tanács 1. számú reformtervezetével abban, hogy a pedagógusképzés az egyetemekre

kerüljön, de csak abban az esetben, ha megfelelő pedagógiai, pszichológiai kurzusokkal és gyakorlati képzéssel egészítik ki a képzést. Mivel ez a korban működő három bölcsészkaron nem volt elképzelhető, így a szakszervezet további bölcsészeti fakultások felállítását látta szükségesnek. Mivel ezek megnyitásához időre volt szükség, az átmeneti időben a tanárképzést egyetemi jellegű nevelőképző főiskolákon képzelte el a szakszervezet. Véleményük szerint ezek is fejlődhetnének később bölcsészkarokká. Két évig együtt tanulna (humán vagy reál szakcsoportban) minden nevelő. Az általános iskolai nevelőképzés ideje négy, a gimnáziumé öt év lenne. A második év végén a megfelelő vizsgálatok után döntenének a hallgatók arról, hogy általános iskolai vagy középiskolai tanárok lesznek-e (Lukács, 1946. 3. o.).

Ugyanebben a számban olvashatjuk tehát a visszajelzéseket is a Köznevelési Tanács reformterveire. Kiss Lajos, a Nyíregyházi Tanítóképző Intézet tanári testülete nevében igen szkeptikusan fogalmazott: *„Reánk, a tanítóképzés munkásaira a reformtervek nem hatnak olyan igézetes erővel, mint azokra, akiket az ilyen igézetek még nem csaltak meg. Sajnos, nagyon jól tudjuk, hogy milyen különbségek állnak fenn tervek és valóságok, rendeletek, törvények és az élet között. Alig van közoktatási intézményünk, amely annyi papírreformot ért volna meg, mint a tanítóképző; a szomorú valóság mégis az, hogy 1881-től, amikor ténylegesen négyéves lett a képzés, 1946-ig, tehát 65 esztendő alatt csak egy esztendővel tudott gyarapodni a kiképzés ideje”* (Kiss, 1946b. 4. o.).

A régi tanítóképző intézetek változatlan formában történő fenntartása mellett egyetlen pedagógus tört lándzsát, mindenki más az érettségiben látta a pedagógushivatásokra felkészítő iskolák közös alapját.

Kövendi Dénes budapesti gimnáziumi tanár a 2. számú javaslatlattervvel értett egyet: *„A 6–9 éves gyermekek nevelőit továbbra is az eddigi tanítóképzőhöz hasonló intézet képezhetné, míg az általános iskola felső osztályainak és a gimnáziumnak a nevelőit az egyetem. Ez szociális szempontból is előnyös lenne...; azok, akik anyagi helyzetük miatt képtelenek a hosszú egyetemi képzést vállalni, megjárhatják ezt a rövidebb utat, és ha van rá természetes hajlamuk, kis gyermekek kitűnő nevelői lehetnek”* (Kiss, 1946b. 5. o.).

Néhányan a tanítóképzés felsőfokúvá alakítása következményeként fogalmazták meg a jelentkező tanulók számának további visszaesését, hiszen a szegény családok gyermekei számára ezzel ez a szakma is elérhetlenné válna. A nyíregyházi tanítóképző tantestületének ugyanakkor az első javaslatban ideiglenes megoldásként bemutatott verzió a legszimpatikusabb, azaz: *„a tanítóképzés a mai tanítóképzőkből átalakítandó, érettségire épülő 2 éves akadémiákon”* folyjon (Kiss, 1946b. 5. o.) Csom Pál a bentlakásos iskolák mellett állt ki: *„Az általános iskola nevelőjének elsősorban önmagának kell alapos nevelésen keresztülmennie, hogy nevelni tudjon. Szerintem jó pedagógust csak internátusban lehet nevelni. Azt hiszem, fölösleges ezt külön példákkal bizonyítanom. Elég, ha utalok arra, hogy a több éven keresztül folytatott közösségi élet, a közös hálóterem, dolgozószobák, ebédlők hatása, a közös szórakozás, játék, gyakorlatok a demokrácia számára valóban vérbeli nevelőt adnak s ezt semmiféle egyetemi tanulmánnyal nem lehet pótolni...”* (Kiss, 1946b. 6. o.).

Péter László⁸ – ahogyan Kiss meg is említi, „*az első egyetemi hallgató, aki a nevelőképzés ankétjába bekapcsolódik – sokat ígérő felszólalásában a bölcsészeti karon együtt folyó tudós- és tanárnevelés érdekeinek összeegyeztetését kísérli meg: '...azt reméltük, hogy demokráciánkban a társadalmi differenciálódás meg fog szűnni végre. Ennek, sajnos, a mi körünkben nem sok jelét látom. A látszat természetesen megvan, de az álnyjátság mögött ott emelkedik a kínai fal. Pl. egy orvos jelent meg egy kis faluban. A társadalmi érintkezést csak az egyetemet végzettekkel vette fel. Vajon mi különbség lehet egy orvos és egy tanító között? Ő a test istápolója, mi a nemesebbet, a lelket irányítjuk. A különbség csak a képzésben van. Egyetemre a tanítósággal!'”* (Kiss, 1946b. 6. o.)

Kiss Árpád a vélemények ismertetése után saját gondolatain keresztül összegezte a nevelőképzés reformjával kapcsolatos vita állását. Arra mutat rá, hogy habár nyilvánvalóan fontos a képzés szerkezete, szintje, de a képzés minőségét valójában – a szinttől függetlenül – a benne oktató személyek felkészültsége adja: „*Mert hogy a nevelőképzés egyetemi vagy főiskolai színvonalú-e, azt nagy részben tanárainról lehet megítélni. Nem arról, hogy milyen tudományos fokozat birtokosai, hanem arról, hogy rá tudják-e nevelni a magyarság jövődőlít az önálló gondolkodásra, kritikára, problémák meglátására, ki tudják-e bennük alakítani a folyton tökéletesedől és tökéletesítől személyiséget? Ilyen munkára – akár lélektanról, akár a neveléstudományról, akár szakismeretről van szó – csak olyan professzorok alkalmasak, akik nemcsak tanítanak, hanem szakmájuknak valamilyen fokon önálló művelői. A nevelőképzésnek így kikerülhetetlenül kapcsolatba kell kerülnie az egyetemi kutató-intézetekkel és azoknak vezetőivel. Milyen lenne ez a kapcsolat, hogy az egyetemeket egyrészt a sok és sokféle követelmény, másrészt a nagy hallgatólétszám szét ne feszítse?’”* (Kiss, 1946b. 7. o.)

Végezetül Kiss Árpád a maga elképzéseit is megosztotta az olvasókkal. Szerinte a nevelőképzést az egyetemeknek kell vállalniuk, de ugyanakkor tanárképzől főiskolákra is szükség van. Ez utóbbiakat nyilvánvalóan szintén az egyetemek kötelekén belül képzelte el: „*az első két évben az általános iskola és a gimnázium jövődől tanárai nagyjában együtt haladhatnának. A harmadik évben az általános iskola nevelői kiválnának és megkezdenek gyakorlól évüket – itt sok közös órájuk lehetne az ötödik évüket megkezdől gimnáziumi tanárjelöltekkel –, a gimnáziumi tanárok pedig folytatnák nagyobb tudományos elmélyedést kívánól tanulmányaikat, kevesebb kötelezöl órával a harmadik és negyedik évben, ismét többel az ötödik, a mai gyakorlól évben. Természetesen nemcsak az egyetemek bölcsészeti karain folynék nevelőképzés, hanem nevelőképzől főiskolákon is. Ezek hároméves akadémiák lennének, önálló igazgatással, professzori karral, intézetekkel, internátusokkal. Az egyetemek partikuláiként az egyetemek tudományos irányítása alatt állanának. Az első két évben ugyanazokat a kötelezöl órákat tartanák meg, mint az egyetemek, és végeznék a szakcsoportokba való bevezetést is. A harmadik évük gyakorlól év lenne’”* (Kiss, 1946b. 8. o.).

8 Minden bizonnyal a későbbi irodalomtörténész, egyetemi tanár, aki 1943 és 1948 között végzett magyar–latin–filozófia szakon tanulmányokat a szegedi tudományegyetemen.

Kiss Árpád számításai szerint az általános iskolai nevelőknek pusztán a pótlásához (halál, nyugdíjazás stb.) évi 1200 nevelő képzésére lesz szükség, és kb. évi 1000 új nevelő képzése lesz szükséges a fejlesztések okán, ez összesen évente 2200 pedagógus kiállítását jelenti. Kiss úgy számolt tovább, hogy ha 20(!) tanárképző akadémiát állítana fel az állam, akkor évfolyamonként maximum 133 hallgatóval kellene az intézményeknek számolniuk. És ez nem lehetetlen szám (Kiss, 1946b. 8. o.). Egyetérthetünk Kiss kalkulációjával, de az ebben a korban működő egyetlen, 10–14 éves diákok tanárait képző intézmény, az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola mellett 19 új képzőhely felállítását vizionálni (ha a szegedi képzőt egyáltalán meg kívánták tartani) elég merész felvetés volt.

Természetesen a vita során az érintett intézményekben – Szegeden a tanárképző főiskolán, a gyakorlóiskolában és az egyetemen is – beszédtema volt a tervezett reform és annak hatása a több évtizede sikeresen működő intézményekre. A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán az egyetemmel való együttműködés nem volt új keletű, hiszen 1928, azaz az intézmény Budapestről Szegedre költöztetése óta a főiskola több területen is együttműködött az egyetemmel, sőt az egyetem „befolyási övezetébe” tartozott (lásd részletesebben Fízel, 2018).

1947 tavaszán a szakszervezet szegedi csoportja (vezetője Greguss Pál egyetemi tanár) vitafórumot rendezett az elkészült reformjavaslatokkal kapcsolatban. Takács Béla, a tanítóképző intézet igazgatója némileg meglepő módon a saját intézménytípusának a megszüntetése mellett érvelt: *„Véleményem szerint az általános iskolai nevelő-képzés az általános iskola egységének a megbontása nélkül középiskolai érettségi bizonyítvány alapján főiskolán történjen”* (Lukács, 1947. 7. o.). Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanári testülete, a szegedi egyetem bölcsészeti és matematikai karok karközi bizottsága ugyanakkor amellettsz állt síkra, hogy a 6–10 évesek nevelőit továbbra is középfokú szakiskolákban képezzék, és csak a 10–14 évesek képzése kerüljön nevelőképző főiskolára vagy egyetemre (Lukács, 1947. 8. o.).

A Tanárképző Főiskola tanári testületének javaslata az volt, hogy olvassák be a nevelőképző főiskolákat és intézeteket az egyetembe. A szegedi egyetem karközi bizottsága pszichológiai és pedagógiai alapon külön nevelőképzést tartott szükségesnek a 6–10, 10–14 és 14–18 éves növendékek nevelői számára, valamint a tanítóképzést, csatlakozva a tanárképző főiskola elképzeléséhez, középszinten tartotta volna, de érettségi-vel egészítette volna ki (Lukács, 1947. 9. o.).

Szili Török Imre, a tanárképző főiskola főiskolai tanára véleménye azt volt, hogy *„a középiskolák nevelőjelöltjei képzésének (...) részben a főiskolán, részben az egyetemen kell történnie, de nem egymásutáni sorrendben, hanem párhuzamosan. A főiskoláknak kell nyújtaniuk a szükséges pedagógiai, pszichológiai, szakdidaktikai gyakorló-oktatást; az egyetemeknek pedig a magasabb fokú szakképzés és tudósképzés a feladatuk. A középiskolák leendő tanárai (...) mindaddig hallgatói a nevelőképző főiskolának, míg egyetemi tanulmányaikat is be nem fejezik”* (Lukács, 1947. 9. o.).

Szili Török tehát megfordította volna a korábbi gyakorlatot, azaz azt, hogy a polgári iskolai tanárnak készülő főiskolai hallgatók vettek fel kurzusokat a képzésük egész

időtartama alatt az egyetemen 1928 és 1947 között, elképzelése szerint a középiskolai tanárnak készülő hallgatóknak is – a korábbi gyakorlattal szemben, amikor a képzésük egésze az egyetemen zajlott – a tanárképző főiskolán kellene tanulniuk alkalmazott pedagógiát, pszichológiát.

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete a Pedagógus Értesítő című folyóirat 1947. április elsejei számában 10 pontban gyűjtötte össze az általános iskolai nevelők képzésével kapcsolatos követeléseit:

- „1. Közvetlenül a VKM fennhatósága alá tartozó állami nevelőképző főiskolákon történjék.
2. A felvétel alapja (bármilyen államérvényes érettségi bizonyítványt nyújtó) középiskolai végzettség.
3. A nevelőképző főiskola feladata az általános iskolai nevelőjelöltek szakképzése, valamint mindenfajta leendő nevelő pedagógiai, pszichológiai, társadalomtudományi, filozófiai és szakdidaktikai képzése.
4. Nevelőképző főiskolákat csak megfelelő tanintézetekkel, kollégiumokkal és gyakorlóiskolákkal együtt lehet fenntartani.
5. Az új főiskola egyelőre három évfolyamú. A negyedik évfolyam esetleges bevezetéséről később történjék intézkedés.
6. A pedagógiai, pszichológiai, társadalomtudományi és filológiai tanszékek betöltéséhez szükséges személyek megfelelő képzéséhez rendszeres külföldi ösztöndíjak szervezése szükséges.
7. A főiskolák tantestületeit egyetemi, főiskolai, legkiválóbb tanítóképzőintézeti, középiskolai tanárokból és népiskolai nevelőkből, valamint tudósokból, művészekből és írókból kell összeállítani.
8. Az általános iskolai nevelőjelölt, vagy a főiskolát végzett általános iskolai nevelő számára természetesen lehetővé kell tenni, hogy választott szaktárgyából végzett, megfelelő kiegészítő vizsgálat után tovább folytathassa egyetemi, ill. szakfőiskolai tanulmányait.
9. Az ország különböző vidékein hozzávetőlegesen 75 nevelőképző főiskola felállítására kell intézkedést hozni. A főiskolák felállítása három év alatt válik teljessé. 1947 szeptemberére hat főiskola állítandó fel (kettő Budapesten, egy Szegeden, egy Debrecenben, egy Pécsen és egy nem egyetemi székhelyen). A hat főiskolán lehetőleg három párhuzamosan működő első évfolyam állítandó fel. 1948 szeptemberére újabb négy vagy öt főiskolát kell megnyitni, amelyek ekkor átvennének az első hat főiskoláról egy-egy második évfolyamot. 1949-ben újabb négy vagy öt főiskola nyitná meg a kapuit, utóbbiak szintén átvennének egy-egy második, ill. harmadik évfolyamot úgy, hogy az 1949/50-es tanévben már valamennyi főiskola három évfolyammal működne.
10. A főiskolák felállításával párhuzamosan a feleslegessé vált tanítóképzőintézetek középiskolákká alakulnak át. A tanítóképzők megszüntetésére vonatkozó rendelkezés tartsa tiszteletben a szerzett jogokat. Azok a növendékek tehát, akik 1946 szeptemberére

óta az intézetek kötelékeibe tartoznak, 1951 szeptemberéig teljes érvényű oklevelet szerezhessenek.”⁹

A beharangozott hat nevelőképző főiskola még el nem döntött helyszínéért a városok versengeni kezdtek. Sopron, Szombathely, Győr, Békéscsaba, Nagykőrös és Miskolc is lobbizni kezdett a hatodik főiskoláért.¹⁰

A Pedagógiai Főiskolák felállítása

A hosszas vitát végül Ortutay Gyula közoktatásügyi miniszter bejelentése zárta le, amikor 1947 júniusában, pedagógusnapi beszédében elmondta, hogy „Már az első évben öt nevelőképző főiskolát nyitunk meg. Külön pedagógiai, lélektani intézeteket kívánunk létesíteni, amelyek segítségére fognak sietni a szülőknek gyermekeik gondozásában.”¹¹

1947 júniusának végén azután a Nemzetgyűlés elé került a nevelőképző főiskolák ügye. A tervezet szerint megszűnik a tanító és a polgári iskolai tanár közötti különbség, minden nevelőképző főiskolán végzett pedagógus általános iskolai tanári oklevelet kap majd, ami az 1–8. osztály tanítására jogosít.¹²

Az 1947. szeptember elsején megjelent Köznevelésben mindössze egy rövid hír adott számot a Nevelőképző Főiskolák megnyitásáról. Eldőlt tehát, hogy az általános iskola mindkét tagozatának képzése ezekbe az új intézményekbe kerül, és megszűnnek a tanítóképző intézetek. Eléggé megkésettnek tűnt a bejelentés, hiszen az új iskolákat az 1947/48-as tanévben már el is kívánták indítani. Ez értelemszerűen a szegedi képző esetében jelentette a legkisebb problémát, hiszen a főiskola már működött, az új intézmények felállítására azonban nem sok idő maradt. Az eredeti tervek szerint három iskolát kívántak már 1947-ben megnyitni – a szegedi mellett a budapestit és a pécsit –, de a pécsire ebben az évben még nem került sor. A miniszter közlése szerint a nevelőképző főiskola hároméves lesz, és négy szakcsoportban tanulhatnak majd a fiatalok. Az első szakcsoport a magyar nyelv és irodalom, egy élő idegen nyelv, a második a magyar nyelv és irodalom, történelem, a harmadik a földrajz, történelem és a negyedik a mennyiségtan, fizika, kémia szakcsoport lett. Az első szakcsoport hallgatóinak kivételével mindenkinek választania kellett egy szaktárgyat az alábbiak közül: ének, rajz, testnevelés, gazdasági ismeretek, háztartási ismeretek és műhelygyakorlatok.¹³ Összességében a képzés – azonkívül, hogy a polgári iskolai tanárképzés négyéves volt, és egyetemi

9 Szakszervezetünk a nevelőképzés reformjáért (1947) *Pedagógus Értesítő*, 3. 7. sz. 5–6. o.

10 Nevelőképző főiskolát Miskolcra! (1947) *Felvidéki Népszava*, 3. 80. sz. 2. o.

11 A közoktatásügyi miniszter szegedi látogatása (1947). *Köznevelés*, 3. 12. sz. 262–263. o.

12 A jövő héten a nemzetgyűlés elé kerül a nevelőképző főiskolák ügye (1947). *Kis Ujság*, 61. 137. sz. 1. o.

13 Megnyitlak az első nevelőképző főiskolák (1947). *Köznevelés*, 3. 17. sz. 378. o.

áthallgatással is kiegészült – szinte teljesen megfelelt a Szegeden 1928 óta koedukált formában működő polgári iskolai tanárképzésnek.

Ennek ellenére Baróti Dezső, a kultuszminisztérium nevelési főosztályának vezetője 1947 szeptemberében külföldi mintákat említett: „A korszerű pedagógiai főiskolákat *Ortutay Gyula kultuszminiszterrel együtt külföldi tanulmányutunk tapasztalatai alapján szervezzük meg orosz, angol és francia mintára, ahol ezek a főiskolák mind sikerrel működnek. Súlyt helyezünk az élő idegen nyelvek tanulására is. Az eddigi gyakorló polgári iskola tovább működik a pedagógiai főiskola mellett 'gyakorló általános iskola' néven.*”¹⁴

A szegedi Pedagógiai Főiskola az országban elsőként 1947. november 5-én nyitotta meg a kapuit. Nagyban megkönnyítette a helyzetét, hogy 1947-ben csak át kellett szervezni, míg a többi főiskolát újonnan kellett létrehozni. Az intézmény ezzel a változással a korábbi évtizedekkel szemben még függetlenebbé vált, hiszen minden szálát elvágott az egyetem felé, szuverenitása Szegeden ekkor vált teljessé. Ugyanakkor az ekkor már 74 éve fennálló intézmény megőrizhette azokat a hagyományait, amelyeket a mai napig sikerült megtartania. Az a tény, hogy 1947-ben megkezdte működését a budapesti pedagógiai főiskola is, majd 1948-ban létrehozták a debreceni (amelyet 1949-ben Egerbe helyeztek át) és a pécsi főiskolát, döntően megváltoztatta a szegedi főiskola eddigi, egyedüli helyét és szerepét (Bereczki, 1998. 181–182. o.).

A korábbi, szegedi monopolhelyzet megszűnt ugyan, de a négy főiskola képzése nem lett egyforma. A szervezeti keretek természetesen azonosak voltak, ahogy a tantervek és a képzési feladatok is, de voltak eltérések: a minisztérium által engedélyezett szakcsoportok; az engedélyezett hallgatói keretszám; a tanári kar létszáma, képzettsége, szakmai színvonala, követelményrendszere; a főiskolák igazgatóinak, vezetőinek alkalmassága, képessége; az egyes főiskolák működési feltételeinek helyzete, költségvetési kerete, gazdálkodása; az egyes főiskolák életében kialakuló hagyományok. A főiskolák közötti különbségek jellemzőbben csak évek múlva jelentkeztek. Az első időszakban a központi irányítás egységesítő hatása mutatkozott meg az intézmények oktató-nevelő munkájában (Bereczki, 1998. 182. o.).

Összegzés

Amint azt tanulmányom elején is leírtam, jelen munkám egy hosszabb lélegzetvételű írás bevezetőjeként készült el, amely az általános iskolai tanárok képzésének első 10 évét öleli majd fel. Ahhoz, hogy megértsük a későbbi eseményeket, nagyon fontosnak tartottam feltérképezni mind az iskolatípus keletkezésének, mind a hozzá tartozó pedagógusok képzése kialakulásának körülményeit.

14 Általános iskolai tanárokat nevel az új szegedi pedagógiai főiskola (1947). *Szegedi Népszava*, 3. 219. sz. 2. o.

A vita végigkövetése során jól kirajzolódnak azok a csoportok, amelyek között valóban a diszkusszió zajlott. A tanítóság, amely képzésének fejlesztését szorgalmazta, ugyanakkor a kétszáz éves hagyományokkal rendelkező magyar tanítóképzés vívmányait veszélyeztette. A főiskolai oktatók, akiknek az a szándéka, hogy a képzés az egyetemre kerüljön. Az egyetemi tanárok, akik arra vágnak, hogy a tanárképzés egésze kerüljön az egyetemre, érettségire épüljön, de a 6–10 évesek oktatója ne legyen tanár, így az ő képzésük középfokú maradjon. Olvashattuk a különböző évtizedes sérelmeket, a néha túlzó víziókat, és láttunk jeleket arra is, hogy a vita néha csak arra szolgált, hogy legyen, miközben a háttérben már régen eldőlték a fontos kérdések, ügyek.

Az mindenesetre vitathatatlan, hogy a diszkusszió szereplői nyilvánvalóan évtizedekre előre tervezve hozták meg javaslataikat, döntéseiket. Ma már azonban tudjuk, hogy az általános iskolai tanárok egységes, mindkét tagozatra vonatkozó, mindössze három évfolyamos képzése nem ért meg hosszú időt, csupán két évfolyam indult ilyen rendszerben. Az aktív vita hossza a megvalósult képzés élettartamának hosszával vetekszik. 1949-re ugyanis világossá vált, hogy az alsó tagozatos tanárok feladatainak elsajátítása mellett nagyon kevés idő jut a szaktanári képzésre, így a pedagógiai főiskolák átálltak a felső tagozatos szaktanárok képzésére – Szegeden a tanárképzés tulajdonképpen a polgári iskolai tanárképzés hagyományait követve működhetett tovább. Sok hűhó semmiért – mondhatnók. De többről van itt szó. Az általános iskola létrehozásával valóban létrejött egy olyan iskolatípus, amely minden társadalmi réteg gyermekei számára elérhetővé vált, idővel minden településen működött, és nyolcévnyi egységes képzést biztosított. A nevelőképzés reformja során precedens született arra, hogy a tanítóság képzése is érettségire épüljön, és felsőfokú legyen. Ha nem is tartott ez az időszak sokáig, ez a gyümölcs később mégiscsak beérik majd. Természetesen politikai célok sora húzódtott meg az új iskolatípus létrehozása, a nevelőképzés kialakítása, a tanítóképzők megszüntetése mögött, hiszen az egységes iskola és tanterv segítségével a fiatalok nevelésének uniformizálása, értékrendjük alakítása lényegesen könnyebb feladatnak bizonyult, amit az iskolák 1948-as államosítása fog bizonyítani és kiteljesíteni. De ez már egy következő munka témája lesz.

Irodalom

- Andor Mihály (1987): *Dolgozatok az iskoláról*. Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Angyal János (1945): Nevelők képzése az általános iskola számára. *Köznevelés*, 1. 9. sz. 2–4.
- Bereczki Sándor (1998): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története. In: *Szegedi Tanárképző Főiskola. Történet. Almanach*. Szeged. 11–346.
- Dancs Istvánné (1979, szerk.): *Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Fizel Natasa (2018): *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gyarmati György (2021): *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945–1956*. Rubicon Intézet, Budapest.
- Horváth Márton (1978): *Közoktatás-politika és általános iskola*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kállay István (1946): Új iskola – Új tanár. *Köznevelés*, 2. 16. sz. 4–5.
- Katona András (2017): Az általános iskola 70 éve – a történelemtanítás felől szemlélve I. *Könyv és Nevelés*, XIX. 2. sz.
- <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/az-altalanos-iskola-70-eve-a-tortenelemtanitas-felol-szemlelve-i> (2022. április 10.)
- Kiss Árpád (1946a): A nevelőképzés reformja. *Köznevelés*, 2. 20. sz. 2–6.
- Kiss Árpád (1946b): Nevelők a nevelőképzésről. *Köznevelés*, 2. 23. sz. 4–8.
- Knausz Imre (1998): *Történelem és oktatás*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Ladányi Andor (1986): *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Ladányi Andor (1989): *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó – Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Lukács Sándor (1946): A nevelőképzés reformjához. *Köznevelés*, 2. 23. sz. 1–3.
- Lukács Sándor (1947): Nagyszerű anket a nevelőképzés reformjáról. *Pedagógus Értesítő*, 1947. március 15. III. 6. sz. 7–10. o.
- Lukács Sándor (1982): Iskolapolitikánk a felszabadulás után. *Valóság*, 35. 8. sz. 35–50.
- Mann Miklós (2004, szerk.): *Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században*. ÖNKONET, Budapest.
- Nagy Miklós (1946): A nevelőképzés reformja elé. *Köznevelés*, 2. 19. sz. 1–2.
- Németh András (2009): A magyar egyetemi neveléstudomány szocialista paradigmájának kialakulása az 1945–1953 közötti időszakban. In: Németh András és Biró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 26–56.
- Pukánszky Béla és Németh András (1998): *Neveléstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szombatfalvy György (1947): Egy elhibázott kísérlet – az általános iskola. *Magyar Nemzet*, 3. 27. sz. 4.
- Várhegyi György (1983, szerk.): *Társadalom, oktatáspolitikai, általános iskola*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Wanitsék Rezső (1928): A népiskolai törvény reformja, különös tekintettel a tankötelezettség kiterjesztésére. *Néptanítók Lapja*, 61. 25–26. sz. 23–25.